

O POČECIMA HRVATSKOGA NOGOMETA¹

Ivan Marković

Hrvatsku riječ *nogomet* kao zamjenu za engl. *football* skovao je g. 1893/1894. Slavko Rutzner Radmilović. Na potvrdama iz zagrebačkih novina i časopisa s prijelaza 19/20. st. prikazani su njezino usvajanje i širenje njezine uporabe. Oглеda se usput što nam oni govore o ondašnjemu i sadašnjemu stanju domaće filologije te odnosu jezične zajednice spram kulture standardnoga jezika, spram pozajmljenica, novokovanica i strukovnoga nazivlja.

Ključne riječi: neologizam, nogomet, sport, terminologija, jezično pozajmljivanje, hrvatski jezik

I.

Čovjek se odvajkada rado loptao, izvještaje o igrama u kojima se napucavala mješina, koža, kakva god lopta pratimo od starih civilizacija Dalekog istoka preko Grkâ i Rimljanâ do novovjeke Europe, primjerice do Firence (*calcio*

¹ Poziv za sudjelovanje na skupu Stjepanu Damjanoviću u čast ujesen g. 2011. preporučivao je bio dvije teme, ako se dobro sjećam, *ćirilo-metodijanu* i *slavonske teme*. Ovaj bi napis išao u drugu skupinu, premda neobične veze ima i s prvom. Darujem ga časćeniku jer se uvijek rado sjetim kako mi prepričava kako to *biše v ni dni* ljeta poslije *Deklaracije* kad je *Dinamo* redom – *Juventus*, pa *Eintrachta*, pa *Leeds*. A sve je počelo u Slavoniji...

fiorentino) i Padove u 16. st.² Loptali se tako bijahu i šesnaestostoljetni Dubrovčani, o čemu svjedoči uklesani latinski grafit na zidu crkvice Sv. Roka *pax vobis memento mori qui ludetis pilla* iz g. 1597.³ Temelje onoga što u hrvatskome zadnjih 120 godina zovemo *nogometom* nahodimo u Engleskoj, gdje su još od kasnoga srednjeg vijeka igre loptom znale biti tako popularne da su ih kraljevi u nekoliko navrata počev od 14. st. morali zabranjivati ne bi li se mladež povratila daleko korisnijemu vježbanju luka i strijele; zabrana je ukinuta sredinom 17. st. Početkom 19. st. engleske privatne škole poput Etona, Harrowa, Rugbya, Winchestera, Westminstera imaju svaka svoju inačicu loptanja, s tek donekle sličnim pravilima. Da bi se loptati mogli nastaviti i na fakultetu, mladići su iz različitih škola pravila naumili bili ujednačiti, što su i pokušali na Cambridgeu g. 1846. Prevelike sloge oko pravila za engl. *dribbling game* nije bilo ni na tom sveučilištu, a kamoli da bi se s njima složile kolege s Oxforda; na Oxfordu se više njegovala inačica iz škole Rugby, engl. *rugby running game*, ona u kojoj se lopta mogla udarati i nogom i rukom. Ipak, prva su pravila na Cambridgeu dogovorena – lopta se neće nositi rukama, ograničen je broj igrača sa svake strane, uvedeno je već i zaleđe, engl. *off-side*, doduše u svojemu protoobliku, kakav u ragbiju vrijedi i danas.⁴ Najzad je g. 1863. kembrička družina zagovornika igre *driblanja* u Londonu osnovala *Football Association* (FA, Nogometna udruga)⁵ i ustanovila svoja pravila, *Rules of the London Football Association*, dok je oksfordska također u Londonu g. 1871. osnovala *Rugby Football Union* (Savez nogometa /škole/ Rugby). Tako su u kratku vremenu ustanovljena i prihvaćena pravila dviju igara – engl. *association football* i *rugby*. Obje su za nekih dvadesetak godina dobile skraćene i sufigirane razgovorne nazive, s onomad plodnim oksfordskim sufiksom *-er*: engl. *soccer*, prema (*as*)*soc(iation)* + *-er*, i engl. *rugger*, prema *rug(by)* + *-er*. Prva je danas vjerojatno najpopularnija sportska igra na planetu i dio planetarno prepo-

² O povijesti nogometa u svijetu, u Engleskoj i u nas v. vrlo obavijesne tekstove Šimićev (1969) i Macanovićev (1974), kojima i naš napis duguje mnogu smjernicu, te NL (s. v. *Hrvatska; Nogomet*).

³ *Mir s vama, sjetite se da ćete umrijeti/da ste smrtni, (vi) koji se igrate loptom*. V. o tome Novak (1987: 76–77).

⁴ U zaleđu je svaki igrač koji je u trenutku dodavanja ispred lopte, odnosno lopta se uvijek dodaje unatrag.

⁵ Prema kratici udruge zove se i najstarije nogometno natjecanje – engleski *FA Cup* (igra se od g. 1871–1872.).

znatljive ikonografije, druga se igra nesferičnom loptom, nogom i rukom, i popularna je tek u nekoliko zemalja ne računajući SAD i ondje popularan *američki nogomet*, koji je pak samosvojna izvedenica.⁶ Puno je ime prvog engl. *association football*, skraćeno dakle *football* ili *soccer*. Prva *footballska* liga ustanovljena je u Velikoj Britaniji g. 1888–1889. Međunarodna nogometna federacija (*Fédération Internationale de Football Association*, FIFA) osnovana je u Parizu g. 1904., sa sjedištem u Zürichu. Nogomet je olimpijski sport od g. 1908. (OI u Londonu).

II.

Kako je Engleska bila pomorska i industrijska velesila, nije trebalo mnogo da stanovništvo po svem svijetu zapazi zanimljivu loptačku igru što su ju u lukama igrali engleski časnici, mornari ili tvornički radnici, primjerice u Rijeci već g. 1873. Macanović (1974: 9) ovako sažima ono što zna mnogi prosječno obaviješten hrvatski nogometni drucker:

Neposredno nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878) osnovali su Englezi u Županji na Savi tvornicu. Hrastovinu su pretvarali u tanin potreban za štavljenje kože. Tvornicu su gradili od 1880. i vodili nakon dovršenja 1884. godine mladi britanski stručni radnici i vlasnici. [...] Njih nije bilo mnogo pa su u svoje igre loptama uključili i domaće mladiće, koji su radili u tvornici ili na sječi stoljetnih hrastovih šuma. [...] igrali su Football na Association način.

Prve nogometne utakmice – tada još zapravo utakmice *footballa* – u kojima je sudjelovao i domaći puk odigrane su u Hrvatskoj g. 1880. u Županji, u Slavoniji, jedva 50 km cestom od Strizivojne, igralo ih je navodno devet gastarbajtera Engleza iz *The Oak Extract Company Ltd.* i nešto domaćih mladića.⁷ Prva nogometna lopta donesena u Hrvatsku, kojom se onda igralo, sačuvana je, na internetu ju je lako vidjeti na fotografijama; o 100. obljetnici postavljen joj je usred Županje i spomenik (autora Ivana Hermana), no onda je prije nekoliko godina glavni trg renoviran, a spomenik lopti

⁶ Glasoviti ragbijski turnir *pet nacija* (odnedavno šest) bude zapravo europsko prvenstvo; još Australija, Novi Zeland, Južnoafrička Republika i još netko da sudionika bude paran broj i eto svjetskoga prvenstva.

⁷ Isto bi se moglo reći i za tenis, ali ta smiješna vještina nije predmet ovoga napisa (desetero sudi, desetero skuplja loptice i pridržava ručničiće, a igra dvoje; kao da to nije dovoljno sumanuto, broji se 15, 30, 40).

(još) nije vraćen.⁸ U 1880-ima znale su se utakmice odigrati još gdje gdje, primjerice igrala ih je britanska mornarica dok je bila gost austro-ugarskoj u Zadru (24. VII. 1887; dok se o županjskome nogometu prije nekoliko desetljeća nije doznalo više, taj je datum vrijedio kao datum prve nogometne utakmice u Hrvatskoj), potom u 1890-ima igraju ih britanski geodeti i šumarski inženjeri u Novoj Gradišci (1895), britanski mornari u Trogiru (1896). – To je prehistorija. Historija je vezana za Zagreb. G. 1871. u Zagrebu je bio počeo izlaziti dnevnik *Obzor*, narodnjačko glasilo, sljedećih desetljeća najistaknutiji i najveći list u Hrvatskoj.⁹ U srijedu 5. VII. 1893. – hoće reći, na Sv. Ćirila i Metoda prema vrijedećem kalendaru¹⁰ – list je donio obavijest društva *Hrvatski Sokol* u kojoj je stajalo (*Obzor*, Zagreb, god. XXXIV, br. 151, str. 4; isticanje naše):

Kako su u najnovije vrijeme posvuda u Europi, dapače i izvan Europe, preotele mah u gimnastičkim društvima gimnastičke igre, napose pak t. zv. englezke kao: Lawn Tennis [*sic!* bez crtice], **Football**, Cricket, Croquet itd., odlučio je “Hrvatski Sokol” upoznati svoje članove s nekim od tih igara. Dok se u tu svrhu ne priredi posebno ljetno igralište, koje se nalazi upravo iza zgrade “Sokola”, učit će se igre u dvorani “Sokola”, koja je za takove igre izvanredno zgodna. Igre počet će početkom drugoga tjedna, a najprije učit će se Lawn-Tennis i **Football**. [...] Igrat se može svaki dan u tjednu, prije i poslije podne, najviše 3 ure na tjedan. Ure za učenje opredielit će se naknadno. Izključeno je vrijeme, opredieljeno za gimnastiku. U skupinama za Lawn-Tennis mogu biti i gospodje i gospodjice, kojima se osobito ova gimnastična igra radi vrlo korisnog tjelesnog kretanja nada sve preporučuje. Za te igre plaćat će se posebni mjesečni prinos od jedne forinte. Podučavat će u igrama g. Franjo Bučar, slušatelj gimnastičke visoke škole u Stockholmu.

Franjo Bučar (1866–1946), otac hrvatskoga sporta, promicatelj i pokretač, potkraj 19. st. jedan od urednika naših prvih sportskih časopisa *Gimnastika*, *Šport* i *Sokol*, prevodilac sportskih i “vojnopripravnih” priručnika (npr. *Gimnastika za pučke škole* C. H. Liedbecka, 1895; *Vježbe u tlu* O. Jo-

⁸ O prvoj lopti – kako joj se tepa, s vjerom da ih nije bilo više – i nogometu u Županji v. i Balentović (1995).

⁹ O *Obzoru*, ostalim novinama te općemu kulturološkom stanju onoga doba najpodrobnije v. Horvat (1983: 161ff; 2003: 219ff); *Obzor* se neko vrijeme (1881–1885) zvao *Pozor*.

¹⁰ Pa rekosmo na početku da ima veze s Ćirilom i Metodom. Filološki kontekst: Toga dana vrgo-račko djetešce A. U. navršilo je bilo 2 godine. Dva dana poslije u Degenovoj ulici u Zagrebu proplakat će djetešce M. K. Godinu prije Ivan Broz objavio je fonološki *Hrvatski pravopis*. Bansom Hrvatskom banuje Karoly Khuen-Héderváry (1883–1903), prije njega Ivan Mažuranić, poslije njega Teodor Pejačević (Pejacsevich).

rya, 1917), poslije stalni član *Međunarodnog olimpijskog odbora*, u filološkim krugovima znan i kao povjesničar protestantske književnosti (*Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, 1910), na *Središnjem je gimnastičkom zavodu* u Stockholmu taman svršio svoju stipendiju – na koju ga je bio poslao predstojnik *Odsjeka za bogoštovlje i nastavu* Isidor Kršnjavi – te je odmah po povratku domaći svijet htio upoznati s novim sportovima, kako se je onda govorilo – gimnastičkim igrama (za razliku od gimnastike, tjelovježbe kao takve). Donio je u Zagreb iz Švedske bio i prvu nogometnu loptu pa su momci iza sokolske dvorane na Mažurancu počeli haklati.¹¹ Zagrebački student slavistike Slavko Rutzner Radmilović smislio je za taj njihov *football* hrvatsku riječ – *nogomet*. Pretpostavljamo da je to moglo biti već sjeseni g. 1893. ili sproljeća g. 1894., kad se već za lijepa vremena nogomet mogao igrati. Danas je “autorstvo” Slavka Rutznera Radmilovića opće mjesto. Najpouzdanije svjedočanstvo o tome donosi nam u dvanaestome nastavku svojega feljtona o prvim desetljećima nogometa u nas, ponajviše u Zagrebu, nogometni novinar, publicist i povjesničar Jerko Šimić (“Kako je nastao izraz *nogomet*”, *Večernji list*, Zagreb, 7. II. 1969, god. XIII, br. 2946, str. 6; navod smo tek grafički prilagodili, razliku *fudbal* i *futbal* – svjesnu ili ne – ostavili smo):

Mnoga sjećanja, koja mi je povjerio prof. Bučar, zabilježio sam. Među ostalim, a što me naročito zanimalo, zabilježio sam i to kako je po znanju prof. Bučara došlo do izraza *nogomet*.

“Omladinci, najvećim dijelom đaci i studenti, oduševljeno su prihvatili novu igru loptom, koju smo igrali u dosta primitivnom obliku. Kada se već krug igrača proširio i *Hrvatski sokol* osnovao nogometnu sekciju, nabavili smo iz Praga i drugu loptu. Do tada smo tu igru loptom nazivali *fudbal*, kako se i u vanjskom svijetu općenito nazivala. S nama je igrao i jedan student slavistike, po imenu Slavko Rucner-Radmilović [*sic!*]. U težnji, da i za stranu riječ *futbal* imamo našu hrvatsku riječ, kao što smo ta [*sic!*] uostalom imali i za mnoge tehničke izraze u tjelovježbi, zamolili smo našega vršnjaka da nam za *futbal* pronađe pogodnu riječ na našem jeziku. I on je, promatrajući nas kako loptu tjeramo prema jednom cilju, vratima, dakle prema jednoj meti, ubrzo smislio za *fudbal* izraz na našem jeziku – *nogomet*. Kako smo ranije poznavali izraz *puškomet* i *domet*, odmah smo prihvatili tu našu riječ. I tako je došlo do izraza – *nogomet*. Kasnije smo u časopisu *Šport* općenito rabili taj *novi izraz*.”

¹¹ Bučar se s nogometom prvi put susreo i odmah njime oduševio g. 1892., kad se jednom zgodom bio našao u *Zavodu za učenje švedskoga ručnog rada* u Göteborgu; ondje su ga igrali neki Englezi (Šimić 27. I. 1969).

Pokazao mi je časopis *Gimnastika* koji je uređivao. I zaista, u *Gimnastici* iz godine 1894. na strani 144. objelodanjena je ova notica: “Nogomet se igra odnedavno u zagrebačkom Sokolu na Sokolskom igralištu, koje će se doskora proširiti i urediti osobito za lawn tenis [sic!].” Ovo je, kako mi je napomenuo prof. Bučar, prvi pisani spomen o novom izrazu – *nogomet*.

To su skoro doslovce riječi prof. Bučara o jezičkom postanku našeg izraza *nogomet*.

Godinom nastanka riječi *nogomet* moramo zasad smatrati približno g. 1893/1894. Kad bismo znali kad je točno osnovana nogometna sekcija i kad je iz Praga donesena druga lopta, mogli bismo nastanak i preciznije smjestiti, međutim od izvora dostupna nam je samo Bučarova *Povijest Hrvatskoga Sokola* (1925), koja obuhvaća tek prvo desetljeće, do g. 1885.¹²

Sportska grana priče o počecima nogometa u Hrvatskoj – banskoj i ne-banskoj – išla bi dalje otprilike ovako. Isprva se nogomet organizirano igra u okviru *Hrvatskoga Sokola* (Zagreb, 1893; Nova Gradiška, 1897; Split/Trogir, 1903) i u školama (Karlovac; Zadar, 1894–1895). Prvi klubovi bili su PNIŠK Zagreb (*Prvi nogometni i športski klub*, Zagreb, 1903)¹³ i HAŠK (*Hrvatski akademski šport-klub*, Zagreb, 1903).¹⁴ Prijateljske utakmice igraju već g. 1904., a dana 28. X. 1906. i prvu javnu utakmicu u Zagrebu (1 : 1). Igralo se na Zapadnome perivoju – na ledini koja bi danas bila ispred stare zgrade Nacionalne i sveučilišne knjižnice, državnog Arhiva, u ono doba to je bila zagrebačka periferija – pred 1 500 ljudi. Kombiniranih sastava PNIŠK i HAŠK g. 1907. dočekuju onda u europskim razmjerima veliku prašku *Slaviju*, koja odnosi teniski tijesnu pobjedu (0 : 15; na uzvratu je bilo komotnijih 20 : 0). Potom klubovi *Šator* (neregistriran, Split, 1904), *Olimpia* (Rijeka, 1904), *Viktorija* (Sušak, 1905), *Concordia* (Zagreb, 1906), *Segesta* (Sisak, 1906), *Marsonia* (Slavonski Brod, 1906), *Cibalia* (Vinkovci, 1906),

¹² Uzgred, na stražnjim koricama Bučarove *Povijesti* među ostalim reklamama reklama je i Knjižare St. Kugli za *Malu športsku biblioteku*, s naslovima: *Laka atletika*, *Nogomet*, *Hazena* (tj. rukomet), *Odgov i dresura pasa*, *Điu-Đicu* (podnaslov veli – najuspješnija samoobrana), a doskora da izlazi: *Športska masaža*, *Moj sistem tjelovježbe*, *Boksanje*, *Plivanje*, *Zimski športovi*. Zamislimo samo koliko je u tim knjigama sportske terminologije i koliko malo o njoj znamo. Knjiga *Nogomet* Ralfa I. Hokea objavljena je g. 1924. kao treći svezak u biblioteci.

¹³ Atribut *nogometni* u imenu bit će nam filološki važan.

¹⁴ Sveučilištarci su ga osnovali pod imenom ASK (*Akademički Sport Club*), no ubrzo je klub preimenovan prema prijedlogu Milovana Zoričića, jednoga od osnivača i prvih nogometnih zaljubljenika i promicatelja.

Trenk (poslije *Olimpija*, Karlovac, 1906), a ubrzo najveća i najpopularnija dva kluba – *Hajduk* (Split, 1911) i *Građanski* (*Prvi hrvatski građanski sportski klub*, Zagreb, 1911, osnovan na temeljima ugasla PNIŠK-a). G. 1911. osnovan je i BSK (*Beogradski sport klub*), zajedno s *Hajdukom*, *Građanskim*, *Concordiom* i beogradskom *Jugoslavijom* jedan od uspješnijih klubova prve Jugoslavije. Beogradska *Jugoslavija* zvala se tako od g. 1919.; klub je g. 1913. osnovan pod imenom *Velika Srbija*, g. 1945. ugašen je, a osnovana je *Crvena zvezda*, sljednik imovine, igrača i crvene klupske boje. Filološka crtica: Ako se tko upitao ima li sve to ikakve veze s hrvatskim jezikom, nek zna da moguće izgovore [bəsk] (BSK) i [bəskovac] (navijač kluba BSK) Dalibor Brozović kao primjer za hrvatski šva i slogotvorno *s* ima u § 27 svoje *Fonologije* u Akademijinoj gramatici (1991; u *Globusovu* izdanju *Velike hrvatske gramatike* iz g. 2007. to je § 343). Prvo hrvatsko prvenstvo igrano je g. 1912–1913., igrali su ga zagrebački klubovi (HAŠK na novom igralištu u Maksimiru), “nije završeno zbog nešportskog ponašanja” (NL: s. v. *Hrvatska*), odnosno “zbog svađe na utakmici Concordia – HAŠK” (Macanović 1974: 14), pa je prvi prvak – HAŠK – odlučen za zelenim stolom. Nogometni savez osnovan je g. 1919. u Zagrebu, i to kao *Jugoslavenski*, g. 1930. sjedište mu je premješteno u Beograd, *Hrvatski* će onda iznova biti osnovan g. 1939.¹⁵ Najstariji nogometni klub među Južnim Slavenima – *Bačka* – osnovan je g. 1901. u Subotici u okviru bunjevačkoga sportskog društva (*Bácska Szabadkai Athletikai Club*); gornji lijevi dio klupskoga grba zauzima šahovnica (v. NL: s. v. *Bačka*; Macanović 1974: 11). Najstariji nogometni klub u Bosni i Hercegovini – *Zrinjski* – osnovan je g. 1905. u Mostaru u okviru društva *Hrvoje* kao *Đački sportski klub*; ime *Zrinjski* nosi od g. 1912., g. 1917–1922. zove se *Hercegovac*, g. 1945. zabranjen je, obnovljen g. 1992. (v. NL: s. v. *Zrinjski*).

Nas će zanimati filološka grana. Točnije, što se dalje u prvih nekoliko godina događalo ne s nogometom, nego s *nogometom*. Poslužit ćemo se časopisom *Šport* (*Sport*) i u njemu objavljenim pravilima nogometa, knjižicom *Pravila nogometa* iz g. 1908. te listom *Obzor*.

¹⁵ Ove godine *Hrvatski nogometni savez* slavi 100. obljetnicu, čime se obilježava ustanovljenje pojedinih sportskih sekcija unutar *Hrvatskoga športskog saveza* – među njima i nogometne – dana 13. VI. 1912. (v. NL: s. v. *Hrvatski športski savez*; natuknice *Hrvatski nogometni savez* nema premda se s. v. *Hrvatska* na nju upućuje).

III.1

Riječ *nogomet* očito je odmah bila prihvaćena i usvojena. Tragom gore navedenih Bučarovih riječi potražili smo njezinu prvu tiskanu zabilježbu. I doista, u rujanskome broju g. 1894. mjesečnika *Gimnastika (List za školsku i društvenu gimnastiku)*, izlazio je svakog 1. u mjesecu), stoji ova vjestica (*Gimnastika*, Zagreb, 1894, god. IV, br. 9, str. 144):

Nogomet igra se od nedavna u zagreb. Sokolu na sokolskom igralištu, koje će se doskora proširiti i urediti osobito i za Lawn-Tennis.

Riječ *nogomet* javlja se onda i u naknadnome *Sadržaju* godišta (tečaja), u rubrici *Vijestnik*. Bučar veli da su u časopisu *Šport* rabili “taj novi izraz”. Pojava novoga lista *Šport (Glasilo za sve sportske struke)* najavljena je u *Gimnastici* (Zagreb, 1894, god. IV, br. 11, str. 176) – kaže se da će *Sport (sic!)* izlaziti dvaput mjesečno i da će zastupati sve smjerove mnogo već razvijena tjelesnog vježbanja, ali da će zastupati poglavito “interese biciklistične”; iskazan je i žal što se časopis neće zvati *Sokol*. Prvi urednik bio je Slovenac Etbin Kristan. Bučar je urednikovanje preuzeo od III. godišta (1896). Časopis se od IV. godišta (1897) zove *Sport (Glasilo za sve sportske struke)*. Od V. godišta (1898) urednik je Julio Kugler. Pregledali smo dostupna tri godišta (1896–1898). Odmah valja reći da podnaslov časopisa – glasilo za sve sportske struke – uglavnom vrijedi za vrijeme Bučarova urednikovanja, i to početka, kako je Bučar u prvom uvodniku bio i najavio. Godina je bila olimpijska, pa je časopis donosio članke o povijesti olimpijskih igara i upoznavao čitateljstvo s vijestima iz različitih sportova – šakanje (boks), sklizanje, plivanje, mačičaštvo ili mačevanje, konjogojstvo, veslanje, skok s motkom, bijeg (maraton) i dr. No kako je vrijeme prolazilo, *Šport* se sve više pretvarao u ono što je doista i bio – glasilo nekoliko biciklističkih (koturaških) i jednoga sklizalačkoga kluba – pa primjerice u V. godištu (1898) nalazimo tek tu i tamo neki tekst o konjičkome sportu ili o klizanju. Valja dakle imati na umu da *Šport* nije časopis kakav bismo danas s tim imenom očekivali, to je uglavnom biciklistički časopis (očito je koturaštvo u ono doba bilo daleko popularnije no što je danas, usp. ovdje u § V što o onodobnim gospodskim i narodskim sportovima piše Josip Horvat), a ostale sportove pratio je dok je urednik bio Bučar.¹⁶ U trima pregledanim godištim a riječ

¹⁶ Ponavljamo, prva dva godišta nisu nam dostupna (NSK ih nema).

nogomet nalazimo dvaput. Prvo u Bučarovu uvodniku (“Da se upoznamo!”, *Šport*, Zagreb, 15. I. 1896, god. III, br. 1, str. 1; isticanje naše):

Nadalje uzet ćemo veliki obzir i na igre, poglavito moderne engleske igre, koje zauzimaju danas skoro prvenstvo u socijalnom tjelesnom odgoju. Lawn-Tennis i Krokret već se prilično njeguju, a nema sumnje, da će se to nastaviti i **nogometom** (football), te i drugim sličnim igrama. Uredništvo pozvalo je bilo mnoga športska društva u Zagrebu na dogovor glede sporazumka oko izdavanja “Športa”, ali se tako rekući ni jedno nije odazvalo, što je najbolji dokaz prilično još slabog shvaćanja ideje koncentracije, te literarne važnosti takovog zajedničkog organa.

Drugi put ni manje ni više nego u naslovu članka “Nogomet. (Po prof. Dr. Kochu, priredio Mirko pl. Kovačić.) Pravila.” (*Šport*, Zagreb, 1. III. 1896, god. III, br. 4, str. 27–29). Naime g. 1894–1896. Bučar u *Sokolu* organizira prvi dvogodišnji tečaj za trideset jednog učitelja suvremene tjelovježbe.¹⁷ Unutar tečaja poučavalo se i novim igrama, dakle i nogometu. Polaznik Mirko Kovačić dobiva “seminarski” zadatak da prevede pravila nogometa koja je u Njemačkoj priredio bio tamošnji Bučar – Konrad Koch. Mirko Kovačić (1869–1960) imenovan je bio učiteljem gimnastike u Vinkovcima, a poslije je bio učitelj u pučkoj školi u Šenkovcu nadomak Zaprešiću, gdje je dao izgraditi i školsko gombalište (igralište) sa spravama. Filološka crtica: Svoja kasnija putovanja zabilježio je u dvjema putopisnim knjigama – *Španija, zemlja sunca i čudesa* (1934) i *Na vratima Sahare* (1935).¹⁸ Sad malo o “Pravilima”. Šimić (12. II. 1969) veli da su Koch-Kovačićeva pravila više bila pravila neke mješavine ragbija i nogometa i da to ne bi bila naša prva nogometna pravila, da su prva ona Zoričićeva, o kojima domalo. S time se možemo tek donekle složiti. Da nije riječ o današnjem nogometu, to je jasno već iz prve rečenice – “Igralište neka je najviše 180 m., a najmanje 90 m. dugo i najviše 90 m., a najmanje 45 m. široko.” – ali jasno je i to da “Lopta je okrugla; opseg joj je 60–70 cm.” Navodno se među polaznicima gimnastičkoga tečaja dosta raspravljalo o tome bi li se cilj igre (engl. *goal*)

¹⁷ Tko je u tečaj primljen i što će se sve učiti, objavljeno je u *Gimnastici* (Zagreb, 1894, god. IV, br. 11, str. 175–176), a tko su imenovani učitelji i kako se tečaj provodio, poslije u *Športu* (Zagreb, 1896, god. III, br. 6, str. 45; br. 7, str. 53–54). Recimo samo da se programa vjerojatno ne bi postidjeli ni današnji kineziološki fakulteti.

¹⁸ Obje su objavljene u poznatoj Matičinoj *Zabavnoj biblioteci* (1913–1939, 602 naslova), koju je uređivao Nikola Andrić. Neobično, ali najopsežniju obavijest o Mirku Kovačiću danas nalazimo na internetskim stranicama šenkovečke *Osnovne škole Ivana Perkovca*. Do leksikona i enciklopedija nije dospio.

imao zvati *pogodak* ili *zgoditak* (v. Macanović 1974: 10), u Kovačića je – *cilj*, a “Igra je svršena, kad koja stranka protjera loptu kroz protivnička vrata t. j. između stupova izpod priječke, ako nije po kojem od navaljujuće stranke nošena ili rukom bačena.” Ono što je Šimića moglo zbuniti, a zbunit će svakoga, i pokazuje koliko se o nogometu onomad (nije) znalo, jesu ilustracije uz članak – tri crteža evidentno prikazuju ragbi (jajasta lopta, koridor igrača pri izvođenju sa strane, izvođenje pretvaranja), tek je tlocrt igrališta dobar, i na njemu 11 igrača sa svake strane u rasporedu 2–3–5 (vratar, dva čuvara, tri branitelja, pet napadača). Od terminologije u Kovačićevu prijevodu imamo već – *vrata (cilj)*, *vratar*, *napadač*, *slobodni udarac*, *udarac s kuta*, *sudac*, *priječka*, danas lako prepoznatljive, odnosno tek malo drugačije – *branitelj* (branič, poslije bi se to zvalo pomagač, centarhalf), *zastava* (zastavica), *stup* (stativa), *odlučujući sudac* (glavni sudac), a nekih smo se u međuvremenu olako odrekli – *čuvar* (u suvremenoj formaciji stoper ili bek), *međa* (aut- ili korner-linija, granica igrališta), *središte* (centar).

Recimo još da “treći” put u *Športu* riječ *nogomet* nije uporabljena, nego Dr. Hinković u članku “Sportsko pismo iz Pariza” (*Šport*, Zagreb, 15. IV. 1897, god. IV, br. 5, str. 40) pišući o strastvenoj sklonosti Englezâ igrama ima ovako (isticanje naše):

I djeca i odrasli, i staro i mlado, i žensko i muško, i gospodin i radnik – sve to tumara po tih cvijetnih livadah, igrajući lawn-tennis, **football**, ponajviše cricket, i još kojekakve druge, meni posve nepoznate igre. Najviše je en vogue sada cricket. [...] Stari Rim imao je svoje gladiatorske borbe; Španija ima svoje borbe sa bikovi; Francezka mačevanje; Flandrija borbu pjetlova; Englezka svoj boxing, **football** itd. – riječju svaki narod ima sport, koji odgovara njegovu duhu. Što će dakle da izmisli Yankee?

I predviđa dalje da bi Jenki mogao izmisliti *boj lokomotiva* ili *sraz vlakova*. Kad čovjek na satelitskoj vidi kakvim se Amerikanci danas disciplinama bave (let motociklom preko dvadeset autobusa, dragsteri i sl.), shvati da se negdašnji sarkazam ubrzo izrodio u stvarnost.

III.2

Spomenusmo već da se g. 1903. – tek deset godina od Bučarovih predavanja o *footballu* – osnivaju PNIŠK i HAŠK i da je bilo naravno da se klub nazove nikako drugačije nego *nogometnim*. Ti klubovi za interne su svoje potrebe dali prevesti pravila nogometa prema *The Football Association Ltd.* – možemo

reći, prava pravila, ne onih nekoliko Kochovih naputaka. Milovan Zoričić *Pravila* je za potrebe HAŠK-a preveo kao student još g. 1904. i to je bio prvi prijevod s engleskog izvornika. U isto vrijeme PNIŠK je za svoje potrebe pravila dao prevesti s češkoga (v. Šimić 28. I. 1969; NL: s. v. *pravila igre*).¹⁹ Milovan Zoričić (1884–1971), međunarodni pravnik, član *Međunarodnoga suda* u Haagu, diplomat, poliglot, pisac i danas aktualnoga *Teritorijalnog mora* (*s osvrtnom na otvoreno i unutarnje more, vanjski pojas i pitanja kontinentalne ravnine*, 1953), svestran sportaš, uz ostalo desni branič u HAŠK-u (budući da je pravila najbolje poznao, na prvim je prijateljskim utakmicama s PNIŠK-om ujedno i sudio – riječi Hinka Würtha prenosi Šimić 30. I. 1969), svojim je prijevodom *Pravila nogometa* (¹1908; ²1911) udario temelje hrvatskoj nogometnoj terminologiji, koja je do danas “u svojoj općoj fizionomiji” – da se poslužimo riječima Vladimira Anića (2009 [1972]) – “ostala ista”. Riječ je o knjižici od IV (*Predgovor*) + 29 (*Pravila*) + 21 (*Dodatak*) stranica; *Dodatak* čine crteži slučajeva “jest *off-side* – nije *off-side*”.²⁰ Budući da je prikaz Zoričićeve kulturološke i filološke uloge te jezika i nazivlja *Pravila nogometa* dostupan u Anića, dat ćemo ovdje samo predgovor, koji će jasno iskazati prevodiočevu nakanu, oslanjanje na izvore te pokazati da riječ *nogomet* tu više nema nikakve alternative; imamo već i pridjev *nogometni*, kao uostalom i u imenu PNIŠK-a, ali nemamo još *nogometaša*, imamo *igrača*.²¹

Otkada je god. 1903. “Hrvatski akademski šport-klub” počeo gojiti nogometni šport po engleskim pravilima, sticao je ovaj lijepi i zdravi šport i u nas sve više prijatelja. Ne samo da ga je oduševljeno prigrlila mladež srednjih škola, već su se za nj’ živo uzeli zanimati i širi krugovi, te su se redom osnivali nogometni klubovi u Zagrebu i drugdje u Hrvatskoj. No usporedo s razvitkom toga športa morala se je sve to više osjećati i potreba nogometnih pravila na hrvatskom jeziku, da se istisnu njemački prevodi, što su se gotovo isključivo rabili po našim igračima, a zadavali raznih poteškoća, naročito glede tehničkih izraza. Kad me je stoga “Hrv. akad. šport-klub” pozvao, da priredim hrvatsko izdanje nogometnih pravila, rado se odazvah tome pozivu. Složio sam pravila točno po engleskim izvorima, a kako

¹⁹ Češki utjecaj i danas nasljeđujemo u jednom od osnovnih dijelova nogometne oprave, u bohemizmu *kopačka*.

²⁰ Iz čega vidimo dvoje. Prvo, pravilo *off-sidea* otpočetka je tvrd orah za razumijevanje. Drugo, za uporabu *zaleđa* trebalo je sačekati Ivu Tomića, a *zastrana* se – za koju Anić veli da je “poslije forsirana” – nije proširila. Inače, riječ *zaleđe* kao adekvat za njem. *Hinterland, Rückhalt, Beistand* Maretić u svojem *Savjetniku* (1924: s. v.) nije prihvaćao, sugerirao je *zapeće*. ARj (s. v.) *zaleđe* ‘Hinterland’ bilježi još u Mihovila Pavlinovića.

²¹ Možda navod pomogne skupljačima građe za hrvatske internetske korpuse, o kojima v. niže.

su pravila sama po sebi dosta zamršena i zbita, dodao sam svakom pravilu i kratak tumač, držeći se ponajviše izvrsnog “Referees’ Chart”, što ga izdaje “The Football Association Ltd.” u Londonu. Dozvolu da se poslužim izdanjima toga društva dao mi je najvećom pripravnošću gosp. F. J. Wall, tajnik “The Football Association Ltd.”, pak mu zato i na ovom mjestu usrdno zahvaljujem. Ova će knjižica potpuno ispuniti svoju čednu zadaću, ako bar nešto doprinese, da igrači bolje upoznaju pravila nogometnog športa, te da se upute u korektnu i pravilnu igru.

Filološka crtica: Prošlo je 16 godina od prvog izdanja Brozova pravopisa (1892), na snazi je već četvrto, odnosno drugo Broz-Boranićevo (1906), ali Haškovići i Carl Albrecht neće Daničićovo slovo *đ* pa neće, nego u *Pravilima* pišu o *medjunarodnim* utakmicama, uzdužnim i poprečnim *medjama* i *medjašnim* sucima, udarcima koji se *takodjer* *izvadjaju* i sl.

III.3

Kako je s riječju *nogomet* išlo izvan sportske štampe i naziva klubova? Da bismo to saznali, naumili smo – pokazalo se, preambiciozno – pregledati nekoliko godišta dnevnika *Obzor* i pokušati vidjeti kad se *nogomet* pojavljuje u ne-sportskoj štampi, koliko često, kad potpuno nadomješta *football*. Donja bi nam vremenska granica bila rujan g. 1894., kad se prema Bučarovim riječima *nogomet* prvi put pojavio u tisku. Naum se ubrzo pokazao nereálnim iz dvaju razloga. Prvo, subjektivno i posve prosto, taj posao zahtijevao bi enormno vrijeme vrćenja očajno nepraktičnih mikrofilmova u NSK, koje se ubrzo pretvara u robovanje bez rezultata. Drugo, objektivno, rezultata nema jer je nogomet u ono doba novotarija kojom se zanimaju studenti i na koju odrastao svijet nerijetko gleda prezirno. O toj novotariji – zvala se ona *football* ili *nogomet* – *Obzor* jednostavno nije pisao, kao što nije pisao primjerice ni o tenisu.²² Ako bi nešto i napisao, to bi možda prije bio kakav prijekor – Šimić (30. I. 1969) prenosi riječi HAŠK-ova vratara i poslije prvoga nogometnog suca Hinka Würtha: “Naročito nas je napadala tadašnja štampa. Tada se moglo čitati članke s naslovima: *Poludjela mladež*. U tim se napisima oštro kritiziralo prve pojave nogometa.”²³

²² Današnji adekvat mogao bi biti bejzbol – upućeniji znaju da se u pojedinim zagrebačkim četvrtima i u pojedinim hrvatskim gradovima bejzbol igra, da postoji i nekakva hrvatska liga, ali o svemu tome u hrvatskim dnevnim novinama nema ni riječi.

²³ Riječ je o vremenu do g. 1901., kad su se budući Haškovići okupljali i igrali na Sajmištu, prostoru istočno od zagrebačke Draškovićeve ulice i južno od Martičeve, gdje se tek imala

Pregledali smo godišta 1903. i 1904. Ne možemo reći da smo bdjeli nad svakom stranicom, ali koliko-toliko pažljivo prošli smo naslove i rubriku *Domaće vijesti*. O nogometu se jednostavno ne piše. Ako se o sportu uopće piše, to su onda obavijesti *Hrvatskoga Sokola*, koje u *Obzoru* nisu rijetkost. Kadšto se najavljuju javne vježbe, zabave i plesovi, natjecanja u streljaštvu ili biciklističke utrke, proslave obljetnica, izleti u okolicu Zagreba, izvještava se o javnim vježbama u Šibeniku, Varaždinu. Velikim se tekstovima u pravilu poprate svesokolski susreti, sletovi, u “poljačkome” Lavovu g. 1903. (*Obzor*, 2. i 3. VII. 1903) i Ljubljani (*Obzor*, 18. VII. 1904); navodi se koliko je predstavnika odakle stiglo i u kakvim su opravama bili, kakav je program bio, što se prikazivalo (vježbe s čunjevima, s kopljima i zastavama, skokovi ovakvi i onakvi, što su vježbale djevojke), kako je narod oduševljeno klicao, u koju se crkvu na nedjeljno jutro išlo i tko je govorio misu, prenosi se da je u Lavovu Franjo Bučar govorio o vjekovnim vezama Poljaka i Hrvata od Gundulića nadalje. U ožujku je g. 1904. u *Obzoru* čak najavljena “medjunarodna izložba za šport i razne igre” koja se je od sredine svibnja do konca kolovoza imala održati u “londonskoj Crystal Palači”, kao da je to tu, u najbližem susjedstvu. Ali o nogometu se ne piše. O tome da su osnovani prvi klubovi, također nema riječi. S pravom se možemo upitati, a zašto bi i bilo? – Ono što danas zovemo osnivanjem, bila su zapravo kavanska druženja: PNIŠK je osnovan negdje u rano ljeto g. 1903. u kavani *Corso* (tada ugao Tomičeve i Ilice), sjeća se Dragutin Baki (v. Šimić 27. I. 1969), HAŠK dana 6. XI. 1903. na sastanku u gostionici *Mirna koliba* (poslije kavana *Trilby*, tada ugao Preradovićeve i Kukovićeve, danas Andrije Hebranga, *zelenoga vala* koji vodi prema zapadu, sokolskoj dvorani i tada novoj zgradi HNK-a), sjeća se Hinko Würth (v. Šimić 30. I. 1969), *Hrvatski športski savez* dana 18. IX. 1908. na osnivačkome sastanku u zagrebačkome svratištu *K tri gavrana* (v. NL: s. v. *Hrvatski športski savez*).

Početnu smo stoga ambiciju praćenja *nogomet*a kroz više godišta ubrzo suspregnuli i pokušali u *Obzoru* pronaći barem jednu potvrdu te riječi. Igrali smo *na rezultat* i potražili ima li vijesti o prvoj javnoj zagrebačkoj utakmici, onoj iz g. 1906. I tako naišli na višestruko zanimljivu oveću najavu. U subotu 27. X. 1906. *Obzor* je (Zagreb, god. XLVII, br. 285, str. 2) donio tekst naslova

bila sagraditi škola i klinika, danas *Osnovna škola Ivana Merza* – njezina dvorišna vrata “Djevojčice” i “Dječaci” djelovala su na pisca ovoga napisa u djetinjstvu uvijek nekako osobito začudno, toga u školi na Kaptolu koju je pohađao M. K. nije bilo, a još je bila starija – i *Traumatološka bolnica*.

“Nogometna utakmica (Foot-ball)”. Ovaj filolog bio je radostan što je napokon u *Obzoru* pronašao riječi *nogomet*, *nogometni*, a iz teksta pak sama lako se može zaključiti da je to možda i prvo spominjanje *nogometa* u *Obzoru*, jer dobar dio članka čitateljstvo upoznaje s pravilima igre. Najradije bismo članak prenijeli čitav, ali zbog prostora evo tek njegova početka i kraja (u prijepisu smo se dosljedno držali izvornika):

U nedjelju dne 28. o. mj. obdržavat će se na športskom igralištu “Hrvatskog akademskog šport kluba” na Zapadnom perivoju nogometna utakmica između toga kluba i “Prvog nogometnog i športskog kluba Zagreb”. Ovo je prvi put, što “Hrv. akad. šport klub”, kojemu je svrha, da među djačtvom diže interes za šport i zdravu tjelovježbu, stupa u javnu utakmicu. Natjecati će se s vještijim protivnikom, jer “Prvi nogometni i športski klub Zagreb” raspolaže igračima, koji su se već često na javnim utakmicama borili s poznatim stranim klubovima. Opravdana je s toga nada, da će borba biti žestoka, te prema tome vrlo interesantna. Nogometni šport (foot-ball) stekao si je radi svoje podesnosti za zdrav tjelesni razvoj, a i radi zabave, što je pruža i igračima i gledaocima, posvuda mnoštvo prijatelja, pak s veseljem opažamo, da se taj lijepi i zdravi šport i u nas sve to više širi.

Za bolje razumijevanje razjasnit ćemo u kratko tok igre: igrači diele se u dvojicu momčad (team), svaka sa 11 igrača. Momčad dieli se opet u 5 napadača (forwards), 3 pomagača (half-bachs), 2 braniča (bachs) i jednoga vratara (goal kuper). Zadatak je napadača, da loptu dotjeraju do protivničkih vratiju, te da ju protjeraju kroz vrata, čime je dobivena igra (goal). Kod toga valja da im pripomažu pomagači, pak je tu prilike najraznijim kombinacijama. Vanredno je interesantno promatrati dobro izvježbanu momčad, kako si sad spretnim međusobnim dodavanjem lopte, sad opet naglom navalom nastoji prokčiti loptom put do cilja – protivničkih vratiju. No to nije lahak posao, jer i braniči i pomagači druge stranke živo nastoje da osujete protivničke kombinacije, da što dalje od vlastitih vratiju protivnicima otmu loptu, te da ju dodadu svojim napadačima, koji će opet ostrim navalom pokušati da postignu igru (goal). [...]

Kako se je ova športska grana kod nas tek počela razvijati, poželjno je, da ovoj utakmici prisustvuje što više gledalaca, jer ne ima sumnje, da će svatko, tko je ikada pratio živu borbu nogometne utakmice, postati prijateljem toga zdravoga športa. Ta poznato je, kako se je nogomet brzo razširio po celom svijetu, te osobito u Englezkoj i Americi nogometne utakmice privlače na stotine tisuća gledalaca, jer je pobjeda kojega kluba čast za čitavu provinciju, iz koje klub potiče.

Ulazne su cijene: Passepartout 2 K; rezervirano sjedalo 1.50 K; stajanje 60 fil.

Premda smo već prije rekli kako je utakmica bila završila i koliko je gledalaca bilo, minimalno zainteresirana sad će zagolicati izvještaj s utakmice. Ali tu iskrsne jedna od onih nevolja na koju je nabasao svak tko je jednom pretraživao što god po bibliotekama – NSK ima *Obzor* od subote

(br. 285), ima od nedjelje (br. 286), kad je utakmica odigrana, ima i od utorka (br. 288), ima zapravo sve *Obzore*, ali, naravno, od ponedjeljka (br. 287), kad je izvještaj objavljen – nema. Je li taj dan naklada zaplijenjena, je li *Obzor* uopće izišao, je li možda greškom u NSK izostavljen na mikrofilmu (a papirnati dobiti ne možeš, takva je uredba) – sve je to sporedno, do izvještaja s tekme ne možemo. Budući da *Novosti* počinju izlaziti g. 1907., a *Jutarnji list* g. 1912., pogledali smo ima li što u *Narodnim novinama*. I doista, u ponedjeljak 29. X. 1906. *Narodne novine* (Zagreb, god. LXXII, br. 250, str. 3) donijele su članak “Nogometna utakmica”, koji bi grijeh bio ne prenijeti u cijelosti, ipak je to jedna od prvih naših nogometnih reportaža. Primijetiti će se da vrhunac igre – *goal* – i dalje ima razne prijevodne inačice te da engleske termine novine i dalje pišu živopisnim načinom:

Jučer poslije podne održali su na sportskom igralištu na Zapadnom perivoju (prostoru za klizalište) “Prvi nogometni i sportski klub Zagreb” i “Hrvatski akademski sport-klub” nogometnu utakmicu (Foot-ball match), koja je od početka do kraja bila vrlo zanimiva, jer su se borili i s jedne i s druge strane vrlo vješti i trainirani igrači. Borba je bila iz prva neodlučna, dok nije igraču Rolfu od “Hrv. akad. šport-kluba” pošlo za rukom da sjajnom kombinacijom protura loptu kroz vrata svojih protivnika i postigne na taj način prvi uspjeh (goal). Nakon toga se je borba zaoštrila, jer je “klub Zagreb” nastojao svim silama da izravna partiju i da odmazdi protuigračima, što mu u prvom razdoblju igre (haftimi) nije uspjelo. Svi igrači bez razlike igrali su vrlo korektno i u tempu tako, da je bilo zabilježiti samo dva-tri protupropisna udarca. Nakon odmora od 10 časaka nastavila se je borba vrlo živahno, te se je “klub Zagreb” odmah u početku revanchirao, postigavši jedan goal. “Akad. šport. klub” navalio je tada svom žestinom na vrata svojih protivnika, ali uzalud, te je i drugo razdoblje proteklo bez daljnjih uspjeha. I tako je borba dovršena a la pari. “Akad. šport. klub” iztaknuo se je sjajnim svojim kombinacijama i vanrednom vještinom svog vratara (goal-kupera) Rukerla, dok su pojedini članovi “kluba Zagreb” pokazali osobitu sposobnost i uztrajnost. Forward a poslije goal-kuper Roberts igrao je uprav perfektno. Borbi, koja je odpočela u 2 sata i pol a svršila poslije 4 sata, prisustvovali su odjelni predstojnik presv. gosp. Milan Rojc, sveuč. profesor dr. A. Heinz, te mnogi ljubitelji športa.

IV.

Iz svjedočanstava suvremenikâ, iz potvrda u časopisima, u referentnim knjižicama, pa i u dnevnoj štampi vidjesmo da je realna sudbina *nogometa* daleko vedrija no što bi onodobna hrvatska leksikografija dala naslutiti, što samo iznova govori o njezinu lošem stanju, koje se u međuvremenu tek

malo promijenilo nabolje. Tražiti *nogomet* u ARj-u i njegovu derivatu Broz-Ivekoviću (1901) zbog njihove koncepcije jedva da ima smisla, riječi *nogomet* nema Tomo Maretić u svojem *Savjetniku* (1924), nema ju ni Dragutin A. Parčić (1901; 1908).²⁴ Čini se da je prvi rječnik u koji je ušla englesko-hrvatski rječnik Francisa Aloysiusa Bogadeka objavljen u Pittsburghu g. 1917.²⁵ Ondje nalazimo (v. Bogadek 1917: s. v.):

Nogomet, n. football (fū'tbä'l)

Football (fū'tbä'l), n. nogomet

U drugom izdanju engleska je natuknica, sada prva po redu, dorađena (v. Bogadek 1926: s. v.)

football (fū'tbä'l), n. lopta za nogomet; (*igra*) nogomet.

nogomet, n. football.

Zett (1968–1969: 110) piše da su *nogomet* “u Jugoslaviji” prvi u rječnike unijeli Bakotić (1936), Ristić i Kangrga (1936) te Abramović (*sic!*) u svoj francusko-hrvatski rječnik (1937). Da bi treće izdanje francusko-hrvatskoga rječnika Julija Adamovića iz g. 1937. bio prvi hrvatski rječnik s riječju *nogomet* objavljen u nas, to nije točno. Bilježi ju primjerice g. 1929. Gustav Šamšalović u njemačko-hrvatskome rječniku (v. Šamšalović 1929: s. v. *Fuss; noga*):

Fussball m. nogometna lopta f., nogomet m.

nogomet m. Fussball, -s

U prvom izdanju (v. Šamšalović 1916), koje je zapravo mali džepni rječnik, *Fussballa* nema. Isti Šamšalović glavni je redaktor Minervina *Leksikona* (1936), a u njemu nalazimo (s. v.):

Football (engl.) ↑ Nogomet.

Nogomet (engl. football) sport. igra kožnatom loptom. Igralište oko 100 × 65, vrata 7,31 × 2,43, igrača 11 protiv 11. Prvenstvo svijeta: 1908 Engl., 1912 Engl., 1920 Belgija, 1924, 1928, 1930 Urugvaj, 1934 Italija. ↑ F. I. F. A. Jugoslav. nog. savez, osn. 1919 u Zgbu; sada u Bgdu: 700 klubova, 50 000 igrača, 120 000 članova. (↑ Tab.: Sport III).

²⁴ Parčić (1908: s. v. *calcio*) donosi ove adekvate: *ćuška nogom, očepaj, pehac, vritnjak*, ali *nogometa* nema.

²⁵ Zett (1968–1969: 109) piše da je objavljen g. 1915. Ako je vjerovati izvorniku – nije, nego g. 1917.

Na tabli “Sport III”, na koju nas natuknica upućuje, uz *nogomet* nalazimo fotografije još nekoliko sportova. Iz njihovih potpisa pratimo koliko se je *nogomet* zapravo udomaćio i koliko je odskakao od naziva kao što su *lawn tennis* (danas bismo rekli – tenis), *hockey* (hokej), *waterpolo* (vaterpolo), *bobsleigh u zavoju* (bob), *crawl* (kraul, plivanje slobodnim načinom), *trčanje na ledu* (brzo klizanje), *figuralno klizanje* (jumjetničko/ klizanje), *golf*, *smučarski skok*, *jedrenje na ledu*, *jedrenje na klizaljčkama* te *pushball*, neobična odbojka s golemom loptom. Najzad g. 1938. u slikovnome rječniku Velikanovićevu i Andrićevu (*Šta je šta* 1938: 256) među igrama loptom navedeni su te riječju i slikom protumačeni između ostaloga *nogomet*, *rukomet*, *košarka*, *rugby*, *polo*. Čudno bi bilo da nije tako, naime *nogomet* još g. 1932. ono naše djetesce M. K. – koje je u međuvremenu izraslo u Miroslava Krležu – ima u *Povratku Filipa Latinovicza*: “Filip je u ono vrijeme čitao Zolinu *Nanu*, slikao akvarele, pio prve čaše piva s gađenjem i bljuvao od pete cigarete, i taj mali dečko, koji je igrajući šah i nogomet bio [...]”. Ono što jest čudno, jest da je 6. III. 2012. ta Krležina potvrda najstarija potvrda u *Hrvatskoj jezičnoj riznici* IHJJ-a. Da bismo došli do jedine starije, valja pretraživati instrumentalni oblik *nogometom*; tada dobijemo potvrdu iz knjige *Za novim putem* Augusta Cesarca iz g. 1926.: “Od mladih dana bavio se nogometom [...]”. Nemamo se što žaliti na stariju leksikografiju kad ni današnja prisnažena računalima za riječ koja je u strukovnome časopisu zabilježena još g. 1894., u dnevnim novinama barem g. 1906., o kojoj su monografijice objavljene g. 1908. i g. 1924. – u korpusima nema potvrde starije od g. 1926. Ako preskočimo operetu *Kraljica lopte* Ive Tijardovića (1926), *loptu nogometu* godinu dana prije Krleže ima i Dobriša Cesarić u “Pjesniku” u svojoj prvoj zbirci – *Lirika* (1931).²⁶

Istodobno s hrvatskim rječnicima i leksikonima ili čak prije njih *nogomet* su zabilježili i srpski rječnici, odnosno rječnik koji držimo srpskim – Bakotićev (1936: s. v.):

futbal, *m.* (od *engl.* football) vrsta igre sa loptom pri kojoj igrači podjeljeni na dva polja nastoje da ubace loptu u mrežu protivničkog polja. *v.* nogomet

nogomet, *m. v.* futbal

²⁶ Malu lirsko-nogometnu hrvatsku hrestomatiju i hermeneutiku dao je Pavličić (2005). Na taj tekst i na detalje o županjskome spomeniku upozorio me Krešo Bagić, Gradištanac, hajdukovac, interpret stila bez premca.

te Ristićev i Kangrgin (1936: s. v. *futbal*; natuknice *nogomet* nema, na *futbalu* dugosilazni):

fútbál *m* (nogomet) Football *m*, Fußball *m*.

V.

Privedimo kraju i saberimo zaključke. Prvo, u maloj filologiji nedorasle jednojezične leksikografije sasma je rijedak slučaj da znamo godinu nastanka i prvoga bilježenja neke riječi; ako i znamo, rječnici će taj podatak kriti kao zmija noge. Takva je u nas riječ *nogomet* Slavka Rutznera Radmilovića.²⁷ Uopće, mnogošta u današnjoj nogometnoj terminologiji sasvim pouzdano možemo pripisati Mirku Kovačiću i Milovanu Zoričiću, uporabu pak riječi *zaleđe* umjesto engl. *off-side* osebujnu i jezično osviještenu radijskom komentatoru Ivi Tomiću (1929–1996, “Zajec Zeko – Dinamovo med i mlije-ko”).²⁸ Drugo, nedorasla i slabašna naša leksikografija sporo je hvatala korak s realnim jezikom, pa je *nogomet* u hrvatske rječnike stidljivo ulazio tek nakon 30-ak godina bogate realne uporabe; istodobno je ušao i u rječnike srpskoga jezika, u kojemu se nikada realno nije udomaćio.²⁹ Treće, pokušali smo dati kratku pretpovijest i prve godine uporabe jedne hrvatske riječi, starinsku i dokumentiranu, kakvih našoj filologiji nedostaje; takve male povijesti pokazuju koliko su nam i suvremeni korpusi nepotpuni, manjkavi, pa onda i nereprezentativni i slabo upotrebljivi. Ako bi se tko *nogomet* odlučio pratiti dalje, zlatna bi mu žila najvjerojatnije bile *Novosti*. Horvat piše (2003: 309–310; isticanje naše):

²⁷ Istini za volju, metodološki vjerojatno i ne bi bilo sretno navoditi podatak o prvome pojavljivanju onih nešto riječi za koje podatak imamo, a ne navoditi ga uz golemu većinu ostalih. Metodološki ne bi bilo sretno, ali bilo bi više nego zanimljivo i korisno. A možda bi se bila izbjegla i odrednica *neol(ogizam)*, koja uz geslo *nogomet* stoji još u trećem izdanju Aničeva *Rječnika hrvatskoga jezika* (1998), dakle više od stotinu godina nakon što je riječ nastala; u postumnom izdanju (2003) više je nema. Metodološko pitanje: Kad riječ prestaje biti neologizmom?

²⁸ Inače, ni Mirko Kovačić ni Slavko Rutzner Radmilović u NL-u nemaju svoju natuknicu. Ali imaju ju zato srpski novinari Marko Marković – Mališa i Radivoje Marković – Raća, nedostaje tek Miloško Pantić (“Pa to je stvarno skandalozno! Čemu to, dragi naši fudbaleri iz Splita?! Umesto da igrate fudbal, došli ste u Beograd da provocirate prvaka Evrope. Niste se sad čak ni setili cveće da donesete i da čestitate fudbalerima...”).

²⁹ Pa je u jugoslavensko doba *zapadne i istočne varijante* hrvatska filologija *nogomet* još morala i braniti od srpskih prigovora o nepravilnoj tvorbi i koječemu drugome (v. Jonke 1965: 310–311; Zett 1968–1969).

Dok je stranačko novinstvo [narodnjačko, pravaško, klerikalno, radničko i sl.] znalo za koga piše, poznavalo razinu naobrazbe i sklonosti čitatelja, stranačkih privrženika, informativna se štampa [tj. *Novosti*, *Jutarnji list*] obraća anonimnom čitatelju, u Hrvatskoj onih godina pretežno malograđaninu, pa se morala prilagoditi njegovu interesu i ukusu, sklonostima koje mora pronaći i razviti. Zbog toga je informativna novina morala biti što raznolikija i što zanimljivija. *Novosti* su počele izlaziti u vrijeme kad se u Hrvatskoj pojavio prvi masovni sport, nogomet – dotad je nemasovni, “gospodski” sport bio tenis, bicikl, jahanje, donekle i neke grane zimskog sporta – sport kod mladog svijeta potiskuje interes i za politiku, pa *Novosti* prve sistematski izvješćuju o nogometnom sportu. Politiku u informativnim novinama potiskuju nepolitički događaji, kriminal, sudnica, društveni skandali.

Kako zadnje rečenice pokazuju, stotinu godina poslije – sve po starom. Četvrto, posredno smo mogli vidjeti da je prije 120 godina postojala živa svijest obrazovanih govornika o potrebi stvaranja domaće strukovne terminologije, konkretno sportske. Kako je ona neposredno bila iskazivana, neka pokaže ovaj citat iz *Športa* (Zagreb, 1896, god. III, br. 12, str. 92):

Na koncu još jedna mala primjetba. Nema dvojbe, da je biciklistički šport k nama unešen iz njemačkih krajeva. Na taj način uvedeni su ovamo i svi njemački nazivi, koji su [*sic!*] bud tehnike ili samog stroja tiču. Ti nazivi su većinom ali [*sic!*] već prevedeni ili se dađu vrlo lako prevesti na hrvatski jezik te je upravo sramota, da se kod nas još uvijek i u javnom, a razumije se i više u privatnom životu rabe samo njemački biciklistični nazivi, kako smo to imali prilike i opet se osvjedočiti prilikom posljednjih utrka. To je prava sramota! Starijim biciklistima, kojima je to već prešlo u krv od navade, moglo bi se to još donekle oprostiti, ali nipošto mladima. Dapače već i najnježnija mladež, t. j. djačtvo, prihvaća odmah rado njemačke nazive, te se čovjek mora upravo pred strancima stiditi. To dapače i tako daleko vodi, da se dva hrvatska biciklista i njemački razgovaraju, ako samo malo štogod strukovna raspravljaju! Njekoji dapače misle, da i u opće moraju među sobom njemački da razgovaraju. U tome pogledu moralo bi se ugledati u braću Srbe, koji ma da i njemački znadu, ipak samo srpski razgovaraju, bilo to strukovno ili i nestrukovno.

Ili svršetak Bučarova prvog uvodnika (*Šport*, Zagreb, 15. I. 1896, god. III, br. 1, str. 1):

Makar se i gdjegdje misli da se športom mora ćerati internationalizam, mi ćemo se po mogućnosti boriti protiv istoga, te svuda isticati i narodnost hrvatsku i prijateljski spoj sa sveslovenskim sličnim društvima. Nastojati ćemo uvesti hrvatsko nazivoslovje u sve struke športova, te u tom pogledu slijediti i ostale narode, koji u istom pravcu prekrasno napreduju. U to ime: Zdravo!

Ovaj rad pisan je nekako istodobno s europskim prvenstvom u futsalu, koje se igra u Splitu i Zagrebu. Dvoranski mali nogomet, odnosno njegova najpopularnija svjetska inačica, međunarodno se zove *futsal* (← port. *futebol de salão*, šp. *fútbol sala*), stopljenicom koju je preuzeo i hrvatski.³⁰ Obrazovana baza koja danas oblikuje jezičnu stvarnost daleko je veća od one prije 120 godina, kad je dobar dio puka zapravo bio nepismen, ali veća je i njezina snošljivost prema pozajmljenicama te za futsal nemamo domaću novokovanicu. Ako se danas i nađu novi Rutzneri Radmilovići, jezična zajednica prema njihovim nastojanjima nerijetko zauzima obrambeni gard i izvrgne ih poruzi ili ih pak *connaissanceuri* saspu pedanterijom da *futsal* nije *mali nogomet* jer da se na “Kutiji šibica” igra mali nogomet, a ne futsal, da je ovdje lopta petica, ondje slaboodskočna četvorka, ovdje 5 + 1, ondje 4 + 1... No onda nam trebaju i četvrti i peti termin, za 4 + 1 i 5 + 1 (engl. *five-a-side*, *six-a-side*) s mantinelom. Da proširimo – smiju li se *čepovi* na kopačkama i dalje tako zvati ako više nemaju oblik čepa, smije li nogometaš biti vrstan *strijelac* ako je strijelu u životu vidio samo na televiziji? Ako usporedimo s košarkom, onda hakl tri-na-tri na školskom igralištu nije košarka jer košarka se igra pet-na-pet, na dva koša i na parketu; cjepidlake će reći, pa i nije *košarka*, to je *hakl* ili *basket*. Ako usporedimo s rukometom, što danas zovemo rukometom, zapravo je mali rukomet, stariji svijet još se sjeća kako je izgledao onaj koji se igrao na igralištu veličine velikonogometnoga. Ako usporedimo s tenisom, što danas zovemo tenisom, zapravo je tenis na tratini, ledini, livadi (engl. *lawn tennis*); ako se igra na stolu, onda moramo kazati *stolni tenis*, *ping-pong*. Kad se jezično kreativan netko svojedobno dosjetio da bi se engl. *tiebreak* mogao prisličiti alkarskomu *pripetavanju*, pedanti su se odmah propeli na zadnje pa sad nemamo tenisko *pripetavanje*, nego po englesku *tenis*, *gem*, *set*, *meč*, *servis*, *brejk*, *minibrejk*, *tajbrejk*, *ritern*, *slajs*, *spin*, *topspin*, *bekhend*, *forhend*, *dropšot*, *volej*, *smeč*, *nec*, *singl*, *dubl*, *reket* nam je *reket* (engl. *racket* ← fr. *raquette*), nije *metaljka* (*raquet*), kako u *Športu* nalazimo g. 1896. (god. III, br. 1, str. 6), tek nam *prednost* i *prijestup* nisu *advantidž* (*avantaž*) i *futfolt*. Pisac ovoga napisao neće kazati ni da je to dobro ni da je to loše, samo onkraj ishitrenih vrijednosnih sudova kaže da je tako i da se “ono malo, konično i pernato” što se nabija u bad-

³⁰ O *futsalu* i ostalim hrvatskim stopljenicama v. npr. Marković (2009; 2011). Koga zanimaju pravila igre, o njima se odnedavna može obavijestiti i u hrvatskome prijevodu (*Futsal. Pravila igre*, v. ovdje *Literaturi*).

mintonu službeno hrvatski zove *loptica*, a s lopticama ima mnogo manje veze no što *tajbrejk* ima s *pripetavanjem*, toliko da ju Englez zove *shuttlecock* ili samo *shuttle*, s idejom pijetlove krijeste i čunka na tkalačkome stanu (ide lijevo-desno). Peto, kroatistika ljubi krilatice, slogane i deklaracije, i uopće preveliku važnost pridaje mijenama u preskriptivnim nastojanjima i onomu što zovemo vanjskom poviješću jezika, zanemarujući realno jezično stanje. Čitajući povijesti hrvatskoga – u kojima se kraj 19. st. etiketira krilaticom *pobjede vukovaca* – stječe se dojam da je po objavljivanju Maretićeve *Gramatike* (1899) pola Zagreba preko noći počelo govoriti i pisati u epskome desetercu. Listajući novine iz tog doba – a dašak smo pokušali prenijeti nešto dužim citatima – bližom istini pokazuje se misao da se realan hrvatski razvijao sam po sebi i iz sebe, uvelike neovisno o ovoj ili onoj preskripciji, kao što je uostalom i danas slučaj. Pokazuje se također da su na njegovu oblikovanju vrijedno radili sjajni pojedinci koji su imali tu nesreću da domaća filologija prema njihovoj struci nikada nije gajila osobitu znanstvenu sklonost. Jedna je od nedaća hrvatske filologije što se previše bavila maretićima, brozima i ivekovićima, a premalo raznim bučarima, pa danas o konstruiranome jeziku Maretićeve *Gramatike* znamo sve, a o realnome jeziku *Obzora* i *Gimnastike* ništa.

I nešto za kraj. Ovaj rad nastao je u doba kad je frazerski pomodno i intelektualno kul biti nogometni zaljubljenik, znati što je *tiqui-taca*, *Barčinu* veznu liniju napamet, s kime ove sezone hoda stasiti Gerard Piqué, koji je Xaviev postotak točnih dodavanja, zašto Messi nema desni dribling i što bi siroče Pep Guardiola da ne bi Helenia Herrere i Johana Crujfffa. U filologiji s previše kulera i premalo filologa ovaj napis htio je filološki i nekulerski prikazati kako se je jedan neologizam od prije 120 godina probijao u aktivan opći leksik i što nam njegova rana povijest govori o domaćoj filologiji onda i sad. Koliko je napis potkrijepljen, upravo toliko filološki je pregnantan; koliko je kul, upravo toliko filološka je alibi-igra.

LITERATURA

- Anić, V. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće, prošireno izdanje. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, V. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Prir. Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, V. 2009. *Naličje kalupa: Sabrani spisi*. Prir. Ivan Marković. Zagreb: Disput.
- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Knj. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Bakotić, L. 1936. *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: izdanje piščevo [Štampa grafičkog zavoda “Planeta” Sretena II. Obradovića].
- Balentović, I. 1995. *Prva lopta u Hrvatskoj: Županja 1880–1995*. Drugo, preuređeno i dopunjeno izdanje. Županja – Umag – Zagreb: Aba-Zagreb.
- Bogadek, F. A. 1917. *Najveći hrvatsko-engleski i englesko-hrvatski rječnik = Standard Croatian-English and English-Croatian dictionary*. Pittsburgh, Pa.: Published by Croatian Bookstore Joseph Marohnich.
- Bogadek, F. A. 1926. *Novi englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski rječnik = New English-Croatian and Croatian-English dictionary*. Pittsburgh, Pennsylvania: Published by F. A. Bogadek.
- Broz, I. – Iveković, F. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek).
- Bučar, F. 1925. *Povijest Hrvatskog Sokola – Matice u Zagrebu: 1874.–1885*. Zagreb: Naklada Hrvatskog Sokola Wilsonovog [Tiskara i litografija C. Albrechta].
- Futsal. Pravila igre. 2010./2011.* 2011. Prev. Iva Olivari. Zagreb: Hrvatski nogometni savez – Fédération Internationale de Football Association.
- Heffer, H – Jozić, Ž. 2001. Hrvatsko športsko nazivlje 1941. i 1990. *Drugi hrvatski slavistički kongres* [Zbornik], I: 409–415. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Horvat, J. 1983. *Zapisi iz nepovrata*. [Rad JAZU 400.] Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Horvat, J. 2003 [1962]. *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*. Prir. Mirko Juraj Mataušić. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Hrvatska jezična riznica*. riznica.ihjj.hr [pregled: veljača/ožujak 2012].
- Jonke, Lj. 1965. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb: Znanje.
- Leksikon Minerva: Praktični priručnik za modernog čovjeka*. 1936. Red. Gustav Šamšalović. Zagreb: Minerva nakladna knjižara.
- Macanović, H. s. a. [1974]. Počeci nogometa u svijetu i u nas. U: *Enciklopedija jugoslavenskog nogometa*: 5–16. Prir. Mladen Delić. Tekstove napisali Hrvoje Macanović i Mihajlo Andrejević. Zagreb: Spektar.
- Maretić, T. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom: Dopuna Broz-Ivekovićevu “Rječniku hrvatskoga jezika”*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Marković, I. 2009. Tri nehrvatske tvorbe: infiksacija, reduplikacija, fuzija. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, 35: 217–241.

- Marković, I. 2011. Hrvatske stopljenice: Novina u slengu, jeziku reklame i novina. *Diskurs i dijalog: Teorije, metode i primjene* [Zbornik radova XXIV. međunarodnog znanstvenoga skupa HDPL-a, Osijek, 20–22. V. 2010]: 223–238. Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – Filozofski fakultet.
- NL = *Nogometni leksikon*. 2004. Ur. Fredi Kramer i Mladen Klemenčić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Novak, S. P. 1987. *Dubrovnik iznova*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Međunarodni slavistički centar SRH.
- Parčić, D. A. 1901. *Rječnik hrvatsko-talijanski = Vocabolario croato-italiano*. Treće popravljeno i pomnožano izdanje. Zadar: Tisak i naklada “Narodnoga Lista” [Cit. prema: 1995. Faksimilski pretisak. Zagreb: ArTresor studio.]
- Parčić, D. A. 1908. *Vocabolario italiano-slavo (croato) = Rječnik talijansko-slovenski (hrvatski)*. Drugo popravljeno i pomnoženo izdanje. Senj: Tisak i naklada Hreljanović.
- Pavličić, P. 2005. Nogomet i moderna hrvatska lirika. *Dani Hvarškoga kazališta*, Split, 31: 352–373.
- Pravila nogometa (Association football)*. 1908. Prev. Milovan Zoričić. Zagreb: Hrvatski akademski šport-klub [Tisak C. Albrechta (Maravić i Dečak)].
- Ristić, S. – Kangrga, J. 1928. *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika*. Drugi deo. Srpskohrvatsko-nemački. Beograd: Izdavačka knjižarnica Rajkovića i Čukovića.
- Sportski leksikon*. 1984. Gl. ur. Marijan Flander. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”.
- Šamšalović, G. 1916. *Deutsch-kroatisches u. kroatisch-deutsches Handwörterbuch für den Schul- und den Privatgebrauch*. I. Deutsch-kroatischer Teil. Zagreb: Druck & Verlag von Leop. Hartman (St. Kugli).
- Šamšalović, G. 1929. *Rječnik njemačko-hrvatsko srpski = Deutsch-kroatisch-serbisches Wörterbuch. Rječnik hrvatsko srpsko-njemački = Deutsch-kroatisches [sic!] Wörterbuch*. Dio I–II. Zagreb: Jugoslovenska štampa.
- Šimić, J. 1969. U povodu proslave 50-godišnjice osnutka Jugoslavenskog nogometnog saveza. [Feljton, 1–34.] “Večernji list”, Zagreb, 25. I. 1969–6. III. 1969, god. XIII, br. 2935–2969.
- Šta je šta: Stvarni hrvatski rječnik u slikama*. 1938. Prir. Iso Velikanović i Nikola Andrić. Zagreb: Minerva.
- Zett, R. 1968–1969. O problematici složenica tipa “nogomet”. “Jezik”, Zagreb, 16: 103–110.

SUMMARY

ON THE BEGINNINGS OF THE CROATIAN WORD *NOGOMET* (E. *FOOTBALL*)

Ivan Marković

The Croatian word *nogomet*, as a substitute for the English word *football*, was coined by Slavko Rutzner Radmilović in 1893/1894. The paper outlines its acquisition and the spread of its use based on Zagreb newspaper and magazine references at the turn of the 20th century. Assumptions are also made about the former and the current status of Croatian philology, as well as the attitudes of the Croatian language community towards the standard language culture, to the linguistic borrowing, loan words, new coinages, and professional terminology.

Key words: neologism, football, sport, terminology, linguistic borrowing, Croatian language

Primljeno 28. veljače 2012.